

Piiskoplik Toomkirik.

Laulud

pidulikul jumalateenistusel

**Piiskopliku Toomkiriku 700 aasta
mälestamise puhul**

Kirikufogu kokkusaamise eelõhtul
30. oktoobril 1935. a. kell 8 õ.

Piiskoplikus Toomkirikus.

Koor: Sull' Sull' Jehoowa tahan laulda.

Poraal.

Koguduse laul enne kõnet.

Wiifil: P. 152.

Nüüd rõõmupäew on kätte tulnud, Mil' meie sinu heldust kiidame, Et ja meil',
Jäsand, kaitsejaks olnud Ja püha koda hoidnud heldeste. Nii mitu aastat olid temaga,
Oh anna, et weel kaua seifaks ta!

Aes jõuab seda kuulutada, Mis armu kõik ja meil' siin paigas ann'd! Su sõna näi-
tas elurada, Su sakrament on hinge kosutand, Siin oleme su püha palge ees Sind kum-
mardamas waimu, tõe sees.

Siin sõnaga ja saatma tõttad Meid sündimisest surma tunnini, Siin ristmises meid
wastuwõtad Ja õnnistad meid wiimaks surmaski; Jah pärast surma kestab see, Mis
oleme siin saanud hingele.

Seft, kogudus, nüüd kiida Loojat Ja oma heldet Õnnistegijat. Sa palu oma õnne-
toojat, Et ta ei tõmbaks ära oma kätt. Waid püha koda täidaks Waimuga Ja pühitseks
sind omaks templiks ta.

Algsõnad, palwe ja kõne Piiskopilt.

Koor: Püha...

Schubert.

Koguduse laul enne jutlust.

Wiifil: P. 342.

Oh Jumal, Looja, tule ja Ja Jsa nime armuga See püha koda täida! Üks wäga
armas paik on see, Siin taewa wäraw tõeste, Siin anna ennaft leida. Jsa Meelt siin
Patusete ilmutele, wõta teda Omas tões pühitseda.

Oh Jeesus, Õnnitegija, Siin pühas kojäs ela ja, See sulle pühitsetud. Su elu-
sõna õpetus, Su sakramendi õnnistus Siin jaagu kalliks peetud. Anna Puhtust Hinge-
dele, kurbadele troostiks ole, Batu waewast peastma tule.

Sind, Püha Waimu, palume: Su püha pale järgeste Meid olgu walgustamas; Ja
oma eluwäega Meid taewa elus kinnita Ja pühitse siinsamas. Noori, Wanu Armust
wõia, usus hoia; wii meid pärast Jeesu riiki ilma kääst.

Jutlus praost emer. G. Thomsonilt.

Koguduse laul pärast jutlust.

Gelmisel wiifil.

Kolmainus Jumal, ühest juust Nüüd toome tänu, austust See koja pärast sulle.
See on su antud, ehitud, Ja saab su nimel õnnistud, Oh ole warjuts talle! Telgis
Alles Meil nüüd aset; kord meid lajed taewa tulla, Omas templis aset olla.

ARHIIVKOGU

PT

TRU Raamatukogu

324-108
ARHIIV

TARTU ÜLIKOOL
RAAMATUKOGU

Teated.

Soolo: Waimulik aaria.

M. K a r r.

Koguduse laul enne palwet:

Wiihi: P. 453.

Siin waike templi pinnal pühal! Ma Sulle, Jumal, ohwriks toon Mu südamet ja
pühal ihale End murekoormast wabaks teen. Kui eskimused rõhuvad, Su armu paiste
kojutab.

Siin tööde paistab kuldse helgise Ring walgustab mu eluteed. Näen: minu waike
elu telgise Dn teha palju kaunist tööd. See töö on kohus minule, Ta wili kuulub Sinule.

Do töötused, nüüd waimu tiiwul Siit tõuske palwe leekides Ja kostke igal pühal
wiiwul Mu hinge waikeise helides, — Su poole kerkiwad nad kõik, Ka siis, kui tuleb
hüda hüid.

W. L. H.

L. Raudkepp.

Koor: „Issand, jää meie juurde“

M. Hermann.

Palwe. Öp-diak. K. Steinberg, öp. R. Ahke, öp. P. Kunstik.

Kogudus:

Õnnista ja hoia, Waimuga meid wõia, Oma pale tõsta ja, Issand, ja meid walgusta!

Igal ajal jäägu Meile sinu rahu, Oma Waimu anna ja, Jeesuga meid ühenda!

Piiskop õnnistab kogudust.

Kogudus:

Namen, aamen, aamen! Jeesu nime kiitkem! Meie Issand oled ja, Eskimene, wiimne ka!

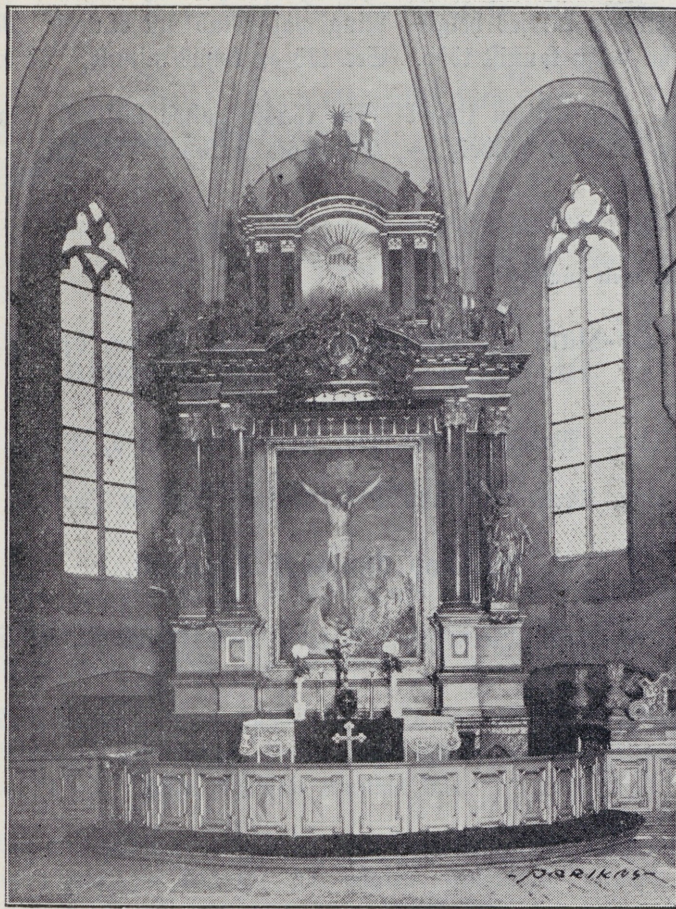
Koorilaulud on ühendatud Piiskopliku Toom- ja Pauluse koguduse kooridelt Toomkoguduse köster-
organist M. Siia'ku juhatusel.
Dressil organisti k. t. E. Arro.

Piiskopliku Toomkiriku minewikust.

Tuhat aastat on sinu meelet kui eilne päew...

Laul 90, 4.

Piiskoplit Toomkirik on asutatud warsti pärast seda, kui taanlased maa wassutasid a. 1219. Tema täpne asutamise aeg ei ole kindlasti teada, esmakordselt mainitakse teda ürikuis aastal 1233. Taani kuningas Waldemar 2. (1202—1241) määrab Toomkiriku 1240 asutatud Tallinna piiskopkonna peafirikuks („matrix ecclesiae“). Uus piiskopkond allub Lundi peapiiskopkonnale. Toomkiriku juures asutati toomkapitel ja hiljem toomkool. Wiimane asjaolu selgub Taani kuninga Erich Menvedi poolt 3. jaanuaril 1319 antud käsukirjast, milles kuningas käseb kõik Tallinnas koolikäimaid lapsi saata Toomkooli. Kiriku lõpulit walmisjaamine näib pikemat aega nõudnud olemat. Weel 14. sajandi lõpul ja 15. sajandi alul kuuleme annetestest kiriku ehituse heaks. 11. mail 1433 laastas häwitaw tulekahj Toompead. Ka

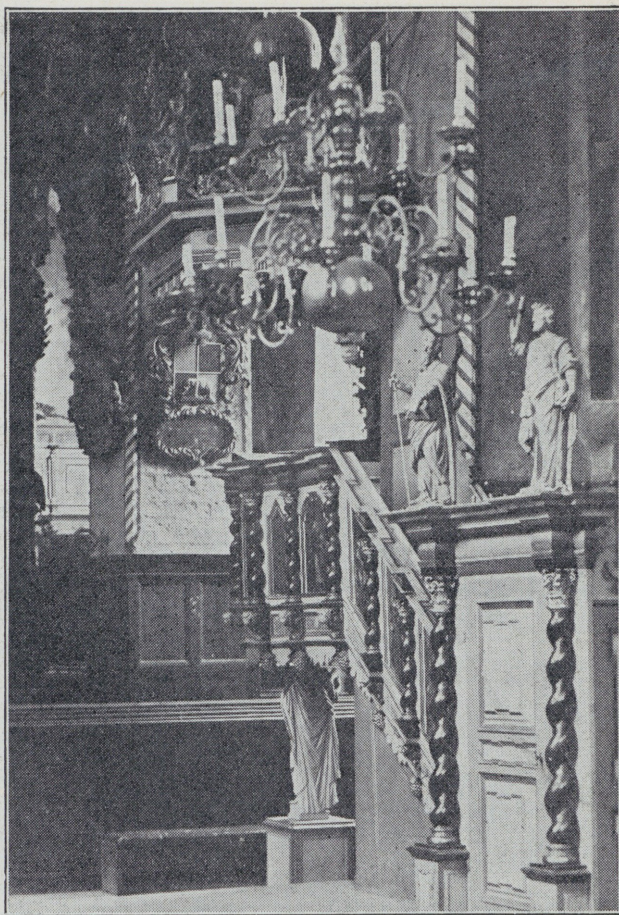

Piiskopliku Toomkiriku altar.

Toomkirik on kahtlemata tulekahju läbi kannatanud, ei ole aga teada, misjuures ulatuses. Usupuhastuse lewimisega paneb Toomkirik kõige kauem wastu. Kuna all linnas usupuhastus juba 1524 teostus, toimuwad katoliku jumalateenistused Toomkirikus kuni a. 1561, mil Rootsi walitsus maale tuli. Kiriku korraldustöödest olgu nimetatud kiriku wasskatusse panemine, mis toimub 17. sajandil. Suureks abiks selle ettewõtte läbiwiimisel on olnud Rootsi kuninganna Christine annetus 1651. Sajandite jooksul on kirik palju kannatada saanud laastawate tulekahjude läbi. Kui 1433. a. tulekahj terwe Toompea häwitas, siis oli 6. juunil 1684 puhtunud tulekahj oma ulatuselt weel suurem. Ta häwitas Toompea ja osa alllinnast. On huwitaw märkida, et kiriku kordaseadmiseks selleaegne Rootsi kuningas Karl 11. (surnud 1697) lubas Toomkiriku heaks korjanduse toime panna terwes Rootsi riigis. Korjanduse teel saadud summale lisaneb rüütelkonna annetus. Nii wõidakse kirikut kiiresti restaureerida ja kaks aastat pärast tulekahju peetakse esmakordselt jumalateenistus (1. jõulupühäl 1686). Sellega näib suurem kahju kiiresti kõrvaldatud olemat, wäiksemad korraldustööd kestawad weel kümmeaastat. A. 1778 algawad praeguse torniwiir ehitustööd. Torni tuuleslipul leidub arw 1779 näitab tõenäoliselt ehitustööde lõpetamise aega.

Kiriku hoone on gootistilis ehitatud ba'ilika (kolmewõwiline). Sajandite jooksul on kirikule juurde ehitatud mitmed kabelid ja ruumid, nii et praegu teha algkruju wõimata määrata. Põhjapoolsel kiriku

küljel asub Roospärja kabel, nimetatud ka Ramm'i kabeliks, seal leidunud Thomas v. Ramm'i haua järelle. Ramm'ile oli Gustav Adolf annetanud lääniks Padiise kloostri. Roospärja kabeli ida seinal leidub sanctuarium (koht, kus hoiti esemeid, mida preestrid tarvitasid jumalateenistuste pidamiseks). Kabel on seisnud kaua aega tarvitamata. Tema hoiti alal matustalituste jaoks tarvisminemaid tarbeid, kuni a. 1907 kabel remonteeriti, sihiga aidata kirikliffude esemete muuseum. Kabel oli kirikuga ühendatud portaaliga. Tema vastas asub kiriku lõuna küljel teine kabel, mida nüüd tarvitatakse kiriku eesruumina. Veel 18. sajandil esineb ka Gölldenband'i kabeli nimetuse all. Tema kohal leidub juur mõlviatud ruum, milles asus a. 1641 asutatud toomraamatukoju. See raamatukoju hävis 1684. a. suure tulekahju ajal. Praegu asub nimetatud ruumis konfistoriumi arhiiv. Põhjapool Gölldenbandi kabelist leidub n. n. Ferseni kabel, mis oma nime on pärinud seal asuvalt Otto Willem v. Ferseni hauast. Nende ruumide kõrval asub veel kiriku lõunaosas ruum, mis varemalt kandis nime: konfistorium. Tänapäevast on tema pärit nooremast ajast, kirikule juurde ehitatud pärast 1684. a. tulekahju. Praegu on see

Piiskopliku Toomkiriku kantsel.

ruum tarvitusel Toomkoguduse toana. Paremini säilinud on kirikust on kooriruum ja apsiid (altari-ruum). Nagu Roospärja kabeliski on ka altariruumis sanctuarium põhjapoolses müüris. Toomkiriku altar on valmistatud pärast tulekahju 1684. a. Altari valmistajaks on kujur Meermann, pildid maalis Ernst Wilhelm Londicer. Maalid, mis praegu on kaduma läinud kujutasid pühadustöömaaga ja Ünnistegija ristilöömist. Esimene neist maalidest asus praeguse altari pildi kohal, teine seal, kus leidub nüüd kiirgavast päikesest ümbristatud hebreakeelne sõna Jehovah. Praegune altaripeilt, mis kujutab Kristuse ristilöömist on prof. Eduard v. Gebhardt'i töö a. 1881. Kantsel on valmistatud tammepuust. Ta tugeneb käsilaudasid hoidvale sümbolsele Roosese kujule. Kantslile viivat ust ehivad nagu altarikti Pauluse ja Peetruse kujud. Drel on valmistatud 1878. a. Berliinis orelimeister Ladegasti poolt, 1914. a. Saueri varbiku omaniku Paul Walckeri poolt põhjalikult ümberehitatud ja ajatohaselt täiendatud vajalike kombinatsioonidega, elektrimootoriga jne. Drel on praegu kolme manuaaliga, 73 helisewa registriga, 3 kombinatsiooniga ja 26 mehaanilise käsitlusabinõuga. Ta kuulub paremate hulka Gestic Toomkirikus leidub rikkalikult vanu mälestusmärke. Vanemaks neist on Rootsi väepealiku Pontus de la Gardie ja tema abikaasa Sophia Gyllenhelmi, (Rootsi kuningas Johann 3. tütar) sarfoosaq. Teatavasti

uppus Pontus de la Gardie 5. nov. 1585 Maroovas, kui ta sõitis üle jõe, et läbirääkimisi pidada venelastega vaherahu pikendamise asjus. Pontus de la Gardie ja tema abikaasa sarkofaag on valmistatud Rootsi kuningas Johann 3. käjul kujur Brent Passer'i poolt. Sarkofaagi täiendab kunstipäraselt valmistatud epitaaf. De la Gardie haua kõrval leiduva Rootsi väepealiku Carl Heinrichson v. Horni (surnud 16. mail 1601) epitaaf on säilinud vaid osaliselt. Teisel pool altarit asub Rootsi õuemarsjal Oloff Rynning'i hauakivi selle kõrval rittmeister Caspar v. Tiesenhäuser'i ja tema abikaasa Märta Drenstjerna sarkofaag. Läänepool nimetatud haudadest puutus silma krahv Ferdinand v. Tiesenhäuser'i hauakivi (surnud 1805. a. Austerlitzi lahingu saadud haavade kätte). Kiriku pikihoones asuvatest haudadest on tähtsamad: Põhjapoolse müüri ida osas — Otto Reinhold v. Taube, wabahärra Maydel'i ja tema abikaasa Margarethe Dxe hauad; lääne poole neist admiral Samuel Greigh (1735—1788) sarkofaag, püstitatud Katariina 2. poolt ja esimese wene ümberilmapurjetaja Adam Johann Krusensterni ja tema abikaasa Julie Taube hauamonument. Paljud wanad hauakivid on häwinenud, nii näit. ei ole teada Rootsi printsessi, Gusew Basa de Margaretha ja Böhmi protestantide mäslust 23. mail 1618 osa-

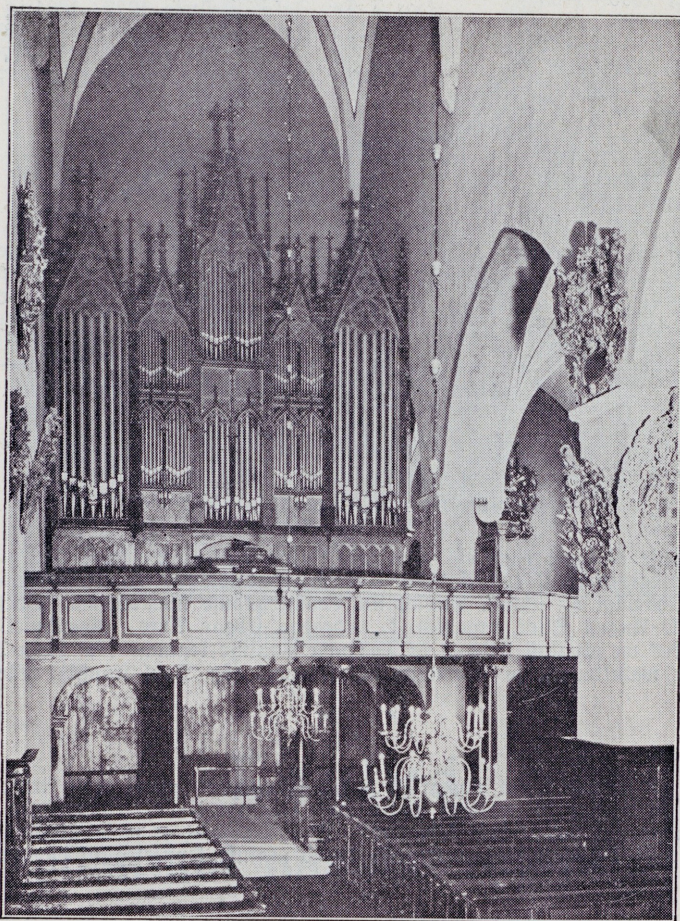
Pontus de la Gardie haud.

wõtnud krahw Heinrich Matthias Thurni haud (maetud 8. mail 1641). Wappisid on Toomkirikusse asetama hakatud 17. sajandil. wiimased on pärit käesolewa sajandi algusest. Wappidele tuleb waadata kui epitaafide erilistele. Kiriku kroonlühtrid põlwenewad ajast pärast 1684. a. tulekahju, ainult üks (põhjalõõwis) kannab aastaarwu 1678. Kirikutellad on walatud a. 1685. Reid on kaks. Suurem neist kannab Maarja, wäiksem Dmistegeija (Salvatori) nime. Maarja tellal on kujutatud Maarja, wafatu käega hoidmas lapsukest Jeesust, paremas käes kandmas palmioksa. Nimetatud motiiv on wõetud ka Piiskopliku Toomkooguduse praeguse pitjati kujutuselt.

Toomkiriku warandused ja ajutused. Juba ajutamisest peale sai kirik, kui emakirik erilisi eesõigusi. 16. aug. 1325. a. antud käsukirjaga kinnitab Taani kuningas Christoph 2. waremantud eesõigused, samuti ka Waldemar 4. Atterdag (1340—1375), kes Toomkirikule a. 1346 määrab Simuna, Rapla ja Keila kirikutest ja kirikutemaadest saadawa tulu. 1434 ehitab piiskop Heinrich Uexküll piiskopi lossi, Rootsi kuninganna Christine kingib Toomkirikule 1652 Mõigu mõisa (Jüri kiriku ligikal). Hiljem wiidi sinna üle Toomkiriku wanadekodu (1805), mis seni asus Tõnismäel. A. 1725 asutas Toomkiriku ülemõpetaja Christoph Friedrich Mickwitz (surnud 1743) toomwaestekooli, koolile osteti 1726 maja praegusele

Toomväestefooli tänavale. 1773 ajutatakse Margarethe v. Manteuffeli poolt finitud majja lēskede varjupaik, („lēskede maja“), hiljem pannakse alus ajutusele, milles leiavad peavarju puudustkannatawad naised (1847). Toomkirikule kuulus peale loetletute terve rida teisi varandusi (maju ja obrofikrunte).

Kiriku valitsemine ja jumalateenistused. Peakirikuna ajus Toomkirik alqusest saadit erilisel seisukohal. Kui teiste maal leiduwate kirikute emakirik on ta kirikujuhitide ja piiskoppide kirik. Mistades maa 1561 kaotasiid rootslased eistalgu piiskopi ameti ja seadsiid siise protestantliku kirikuvalitsemise torra. Holsteini hertsog Magnus, kelle waldusesse kirik siitsaadit kuulunud, lahtrib maalt († Bilteni piiskopina 1583). Rootsi walitus teeb 1561 Tallinna superintendendile mag. J. R. v. Geldern'ile ulesandets wiistee rida ka maakojudusi. 1565 saab linna superintendent nimetuse ordinaarius, hiljem piiskop. Esimeseks protestantlikuks piiskopiks sai Peter Folling. Piiskopi instituut pūsis tuni 1710. a., oli aga aastaid waba (1586—1638). Piiskopile abiks ajutatakse a. 1638 konfistorium, mis alul koosnes ainult waimulikkudest liigetest. Toomkirikus on rootsi ajal ametis üks saksa ja üks rootsi õpetaja. Saksa õpetajale oli abiks

Piiskopliku Toomkiriku orel.

õpetaja-diafonus. Rootsi ajal kutjutakse ellu Eesti Toomkogudus aastal 1636. Wiimase koguduse õpetaja Peter Johann Fajsi lahkimisega Tallinnast a. 1739 jääb soiku ka eesti Toomkoguduse tegewus. Kui wenelased 1710 maa alistsasiid, kaotatakse piiskopi instituut. Konfistoriumi etteotsa astub aastast 1715 maandunif. Tema abiks on Toomkiriku ulemõpetaja, kellele alluwad kaks kaasõpetajat. Rootsi õpetaja koht kaotatakse wene ajal. Muutuse kiriku walitsemise torda toob wene kirikusaadus a. 1832. Selle seaduse järele astub konfistoriumi etteotsa kindralsuperintendent, kes ühtlasi ka Toomkiriku ulemõpetaja kuna kindralsuperintendentil töörohuse tõttu raske täita Toomkoguduse õpetaja ulesandeid, uuendatakse 1875 õpetaja-diafonuse instituut, hiljem. (1900) seatakse ametisse Toomkoguduse õpetaja, kelle täita jääwad kõik koguduse õpetaja kohustused. Kindralsuperintendent on Toomkiriku ulemõpetaja, tema kohusel on ka toomväestefooli ja naiste varjupaiga hooldamine. Riiklitust iseseiswusest saadit on waba rahwakiriku eesotsjas jällegi piiskop. 1927. a. ajutatud Eesti Toomkoguduse põhikirja kohaselt on Piiskop Toomkoguduse ulemõpetajaks. 1934. a. peale on uuendatud ka õpetaja-diafonuse instituut, mis 1935. a. kujundatakse õpetaja instituudiks.

Tallinna piiskopkonna asutamiseft saadid on tema eesotsas seisnud järgmised piiskopid ja kindral-
superintendendid:

1. Taani ajal.

Vescelinus 1219—27
Torfillus 1240—60
Thrugot 1263—79
Johannes 1. 1280—97
Heinrich 1. 1298—1318 (1322?)
Olavus 1323—51.

2. Ordu ajal.

Ludovicus (de Monasterio) 1352—87. 88. 89
Johannes 2. (Ketelink) 1390—1403
Dietrich (Tolte) 1403—1405
Johannes 3. (Achmann) 1405—18
Arnold 1. (Stoltevoet) 1418—19
Heinrich 2. (Nexfüll) 1419—56
Eberhard (Kalle) 1457—75
Iwanus (Stoltevoet) 1475—77
Simon (von der Borch) 1477—92
Nikolaus (Roddendorp) 1493—1509
Gottschalk (Hagen) 1509—13
Christian (Ezernekow) 1513—14
Johannes 4. (Wanfenfeld) 1514—25
Georg (von Tiefenhausen) 1525—30
Johannes 5. (Roterd) 1531—36
Arnold 2. (Amnebat) 1536—51
Friedrich (von Ambten) 1551—57
Magnus (Holsteini hertsog, hiljem Pilteni piiskop) Daniel Bernhard v. Lemm 1904—1918
1560—1561. Wilhelm Kentmann 1918—1919

3. Rootsi ajal.

Mag. Peter Foling 1565
Mag. Johann Robert von Geldern 1565—72
Christian Michaelis Agricola 1584—1586
Dr. Johann Rudbeck (Westeras'i piiskop) 1627
wistteerib Gustaf Adolfsi ülesandel sinseid kogudusi.
Mag. Joachim Thering 1638—1657
Dr. Andreas von Birgin 1658—1664
Mag. Johann Jacob Pfeiff 1665—1676
Dr. Jakob Hellwig 1677—1684
Dr. Joh. Heinrich Gerth 1685—1693
Dr. Joachim Salemann 1693—1701
Dr. Jacob Lang (Lange) 1701—1710.

4. Wene ajal.

Kindralsuperintendendid:
Arnold Friedrich Johann Knüpfer 1833—1834
Dr. Carl Christian Friedrich Rein 1834—1862
Dr. Ernst Wilhelm Waldemar Schultz 1863—1887
Magnus Heinrich Ferdinand Leopold Hörchelmann 1887—1904
Daniel Bernhard v. Lemm 1904—1918
1560—1561. Wilhelm Kentmann 1918—1919

5. Riikliku iseseiswuse ajal.

Piiskop Jakob Kuff (1919—1933)
Hugo Bernhard Rahamägi (a. 1934 peale).

Riikliku iseseiswuse ajal oli esimeseks piiskopiks Jakob Kuff († 25. juulil 1933). Praegune piiskop Hugo Bernhard Rahamägi (sünd. 2. juunil 1886) on walitud piiskopiks 16. kirikupäewa poolt 18. juunil 1934. a. Piiskop Rahamägi on ühtlasi Piiskopliku Toomkoguduse ülemõpetaja. Õpetaja-diaakonuseks on Kurt Steinberg, köstriks August Siia, organisti k. t. praegu Edgar Arro. Kogudusel on oma seakoor. Piiskoplikus Toomkirikus on ulualust leidnud ka Tallinna Pauluse kogudus (õp. Rein Ahje), kellel teenis-
tused Toomkogudusega waheldumisi ja Emmause õhtukogudus (õp. Paul Kuusik), kelle jumalateenistused õhtuti.

* * *

Astafadandeid on seisnud wana Toomkirik ja on tunnistajaks olnud meie kiriku ja kodumaa mure-
ja rõõmupäewadest. Waldemar 2. nimetas kiriku meie kodumaa kirikute emakirikuks. Seda ta on olnud
fiitisaadik ja on seda ka praegu, meie wabal kodumaal. Jumal aidaku, et meie Piiskoplik Toomkirik mõits
paista kui linn mäe peal üle kodumaa ja õnnistustireed ulatuks õnnistegijat ootawate eesti tütarde ja
poeegade südamesse.

K. Steinberg, mag. theol.
Piiskopliku Toomkoguduse
õpetaja-diaconus.

